

Kövári László

ERDÉLY 1848–1849-BEN

S. a. r. és szerk. Somogyi Gréta

HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Bp. 2014. 536 oldal

Kövári Lászlónak a forradalommal és szabadságharccal foglalkozó munkáit fogja egybe a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum kiadásában megjelent *Erdély 1848–1849-ben* című vas-kötet.

A jogi tanulmányokat folytató, majd a Marosvásárhelyen székelő királyi táblán hivatalt vállaló Kövári már a forradalom előtt publikált Erdéllyel kapcsolatos, jellemzően földrajzi, néprajzi, történelmi tárgyú munkákat. 1848 tavaszán, a cenzúra eltörlését követően önálló lapot indított, szerkesztőként jegyezte a Kolozsváron megjelenő *Ellenőrt*, mely az adott környezetben radikális hangvételűnek számított. Az Országos Honvédelmi Bizottmány 1849. március 16-án hat hadsereg mellé nevezett ki hadi tudósítókat, akik feladatuk kapták, hogy dokumentálják az adott hadtesteknél történő fontosabb eseményeket, melyek az alapját képeznek egy, a szabadságharcról szóló, később megírandó összefoglaló történeti munkának. Kézenfekvő döntés volt, hogy Bem VI. hadteste mellé a magának már nevet szerzett helyi publicistát, Kövárit választották, aki így hivatalos hadtörténetíróvá vált. A szabadságharc hátralevő részét egészen a bukásig, esetében az augusztus 25-i zsigói fegyverletétel Erdélyben töltötte, ez idő alatt viszonylagos rendszerességgel küldte tudósításait és jelentéseit a magyarországi lapoknak, illetve a kormánynak.

Az enyhülés időszakában, 1861-ben adta ki *Erdély története 1848–49-ben* című művét, melynek jelentősége abban rejlett, hogy ez volt az első ilyen jellegű összefoglaló munka. A szerző fontos események résztvevője volt, így a szemtanú hitelességével számolhatott be például az uniót kimondó kolozsvári országgyűlésről, az agyagfalvi gyűlésről, a székely tábor hadműveleteiről, Háromszék önvédelméről, Gyulafehérvár ostromáról, a székely hadosztály nyári harcairól, Kolozsvárra történő regényes visszavonulásáról és arról, hogyan zajlott le az utolsó erdélyi csapatok fegyverletétele 12 nappal Világos után.

Az imént említett mű a címadója a most bemutatott kötetnek, mely magába foglalja emellett Kövári művei közül a szintén 1861-ban kiadott 1848–49-es okmánytárat, az unió kimondásának ötvenedik évfordulóján, 1898-ban a kolozsvári egyetemi ifjúság előtt elmondott emlékbeszédét, az ugyanebben és a következő évben az 1848–49. *Történelmi Lapok*ban közölt visszaemlékezéseit, valamint 1849-es cikkeit és jelentéseit.

A kötetet Hermann Róbertnek a *Kövári László és a szabadságharc hadtörténetészei* című tanulmánya vezeti be, melyből kiderül, hogy Kövári megpróbált a lehetőségével jól gazdálkodni, a rendelkezésére álló idő alatt igyekezett minél több adatot összegyűjteni, minél több iratba betekintést nyerni. Június elején kérte Szemere Bertalant, Erdély teljes felszabadítását követően hívja vissza a kiküldetéséből, hogy hozzákezdhesen az események lejegyzéséhez és ezáltal bizonyíthassa a tervezett nagy, országos összefoglaló megírásában történő részvételre való alkalmasságát. A felhalmozott ismeretanyag és a saját fizikai valójukban összegyűjtött iratok közzétételére azonban 12 évet kellett várnia.

Az *Erdély története 1848–49-ben* című kötetének megírásakor, az események után tizenegy-két évvel, elsősorban a kedvezőtlen politikai környezet miatt, Kövári még meglehetősen kevés műre támaszkodhatott. Egy viszonylag rövidebb terjedelmű, áttekinthető jellegű munkáról van szó, melyben ugyanazok a tárgyalta másfél év fő csomópontjai, mint amiket ma is annak tartunk, ugyanakkor adatai sokszor pontatlanok és a

történettudomány számos kérdésben meghaladta már az általa képviselt álláspontot. Bár sok esetben szemtanúja, sőt résztvevője volt a történéseknek, de saját szerepét egyáltalán nem hangsúlyozza, mindvégig a háttérben marad. Többnyire csak egy-egy igeraggal érzékelteti, hogy ő is ott volt.

A pesti változások hírére március 20-án Kolozsváron hasonló események zajlanak le, mint a magyar fővárosban. Az emberek gyülekeznek, kikerülnek a nemzeti lobogók, a politikai ellenfelek kiegyeznek, petíció készül. A fő követelések az országgyűlés összehívása, unió kimondása, közteherviselés, úrbéri viszonyok rendezése, törvény előtti egyenlőség, a székelek sérelmeinek orvoslása. Kővárit saját bevallása szerint történetíróként a harci cselekmények leírása helyett sokkal jobban vonzották volna a polgári átalakulás kérdései, azonban az események nem úgy fejlődtek, hogy 1848–49 erdélyi története kapcsán csak ezekkel foglalkozhatott volna, sőt! A nemzetiségi feszültségek néhány hónap leforgása alatt fegyveres összecsapásokhoz vezettek, így jelen műben is a hadi események leírása került túlsúlyba. Mivel egy több mint 150 éve kiadott, a szakemberek által jól ismert műről van szó, nem szeretnék elveszni a tartalmi ismertetés részleteiben.

Amennyire úttörő jellegű munka volt ez a kötet tartalmi vonatkozásai miatt az első megjelenése idején, legalább annyira érdekes az a mód, ahogy most ismét közzé teszik. Jelen kötetnél is választhatták volna a könnyebb utat, a hasonló kiadást, de szerencsére az olvasóbarát szövegű közlés mellett döntöttek, így egy modern, könnyen olvasható és használható kötetet kaptunk.

A jegyzetek nagyban megkönnyítik a dolgunkat. Következésképpen javítják a Kővári által pontatlanul megadott dátumokat, feloldják a nem szabatosan, hanem köznyelvi alakban feltüntetett katonai egységeket, utalnak az okmánytár irataira, illetve olyanokra is, melyek ott ugyan nem szerepelnek, de más dokumentumgyűjteményekben igen. Hasznos lett volna ezen kívül ha a szövegben felbukkanó személyeknek legalább az alapadatait megadják, bár egy ilyen terjedelmű kötetnél ez rengeteg plusz munkával járna.

Az *Okmánytár az 1848–49-i erdélyi eseményekhez* 115 darab, 1848. március 20-a és 1849. augusztus 17-e közti iratot tesz közzé. A legelső az ellenzék és a konzervatívok közös, Kolozsváron kiadott nyilatkozata, az utolsó Clam-Gallas cs. kir. altábornagy felhívása Marosszék lakóihoz.

Kővárit már 1849 tavaszán foglalkoztatta egy forrásgyűjtemény összeállításának gondolata, amely az unió történetét mutatta volna be, feltehetően az ekkor megkezdett gyűjtőmunka is manifesztálódik ebben a kötetben, mely szorosan kiegészíti az előzőt, illetve jelen esetben fejezetet, így együttes megjelentetésük teljesen indokolt.

Az iratok nagyrészt magyar nyelvűek, de előfordulnak német, kis részben latin, francia és román nyelven írottak is, utóbbiak mellett ott a magyar fordítás, ami mindenféleképpen többlet az 1861-es kiadással szemben. Most javították az eredeti kiadásnál az okmányok számozásában elkövetett nyilvánvaló hibákat – konkrétan régen több irat ugyanazt a sorszámot kapta, míg más számokat nem osztottak ki – ennek megfelelően XLV-től csúszás van a régi és az új kiadás számozása között. Az Erdély története lábjegyzeteiben minden esetben van utalás az okmánytár vonatkozó iratának sorszáma, ha emellett az oldalszámot is feltüntették volna, még könnyebb lenne az olvasók dolga, de ekkora terjedelemmel ez óriási többletmunkát rótt volna a sajtó alá rendezőre.

Az *unio kimondásának fél évszázados emlékünnepe*n a Kolozsvári Egyetemi ifúság előtt tartott felolvasás írott változata. Kővári a még életben lévő utolsó szemtanúk egyikeként szól a fiatalokhoz. A beszéd inkább lelkesítő jellegű, történeti forrásértéke csekély.

A következő rész, a *Visszaemlékezések a forradalom derűsebb napjaira* Kővárinak az 1848–49. *Történelmi Lapokban* – amely a szabadságharc Országos Ereklye Múzeumának és a

honvédegyleteknek volt a lapja – az ötvenedik évfordulóra megjelent írásait tartalmazza egybegyűjtve. Annak idején ezeket külön kötetben is kiadták.

Míg az *Erdély története 1848–49-ben* a köztörténetre koncentrálnó mű volt, jelen kötetnek ez a fejezete Kővári saját élményei és emlékei köré csoportosítva mutatja be a korábbiaknál részletesebben azokat a fontos eseményeket, melyeknek ő is személyes résztvevője volt, ennek megfelelően a hangvétele is oldottabb, kötetlenebb. A fő csomópontok: a márciusi napok, az utolsó rendi gyűlés, az unió kimondása, aztán a miniszteriális szolgálat Budapesten 1848 nyarán. Kővári tagja volt a Bécsbe menő országgyűlési követségnek szeptemberben, részese például a Lamberg halála körüli, majd a székelyföldi eseményeknek. A *Visszaemlékezések* a Debrecenbe való visszatéréssel zárul, illetve függelékként a Petőfi halálának szintén az ötvenedik évfordulója alkalmából Tordán tartott felolvasás szövege egészíti ki. A felkérését az említett beszéd megtartására az magyarázza, hogy a költő életének végső napjaiban közvetlen kapcsolatban voltak egymással, ugyanis egy szobában laktak Kézdivásárhelyen.

A kötet utolsó fejezete – *Cikkek és jelentések 1849-ből* – tágan értelmezve tulajdonképpen Kővári haditudósítói tevékenységének forrásait gyűjti egybe. A címnek megfelelően időben némileg korábban kezd, mint ahogy a kinevezését megkapta, hiszen az első közölt irat 1849 februárjának végéről származik. Az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz szóló jelentés Kővári László 1848-as erdélyi kiküldetésének tapasztalatait összegzi. Külön érdemes kiemelni, hogy a jelentést az OHB tovább küldte Csány Lászlónak, Erdély teljhatalmú országos biztosának, aki elismerőleg nyilatkozott róla, ezért villantsuk fel annak legfontosabb javaslatait! Kővári a székelységet, mint mozgó nemzetőséget képesnek tartja a rend fenntartására, ha ágyúkkal, municióval és megfelelő pénzüsszeggel ellátják. A kézdivásárhelyi hadi üzemek állami kézbe való vételét javasolja. A só árának leszállítását szükségesnek tartja, mégpedig oly mértékben, hogy már ne legyen érdemes becsempészni Moldvából. Bizonyos áruk vámjának csökkentése ugyancsak az illegális kereskedelem letörését, ugyanakkor az állami bevételek és a nép elégedettségének növelését hozná magával. Székelyföldet egységes egésznek tartja, föléje, a korábbi hatalmi struktúrát mellőzve egy központi bizottmányt hozna létre a polgári ügyek vitelére. Bem mellé egy hasonló irodát képzel el, mely biztosítaná a felszabadított területek idegen ajkú lakosságának megnyerését: „Különben csak földet, de népet nem fogunk hódítani.”

1848 márciusában Kővárinak több cikke jelent meg a *Közlönyben*. Az elsőben a háromszéki ellenállás részleteivel ismerteti meg az olvasókat, majd két alkalommal az oroszok Szebenbe és Brassóba történő bevonulásának és kiűzésének lehetséges következményeit boncolgatja. A beavatkozás miatt a nyugat-európai közvélemény rokonszenvén túl annak segítő közreműködésére is számít, csakúgy mint a törökökére, másrészt megemlíti azt az állandó feszültséget, amivel az orosz hadvezetésnek minden nyugatra irányuló hadjáratában számolnia kellett, jelesül, hogy a katonák micsoda sokként élnek meg az ottani és a hazai viszonyok közti különbségeket.

Szintén a *Közlöny* hasábjain látott napvilágot Kővári tollából egy csokorra való az erdélyi hadsereg anekdotáiból. Ezek a leginkább február-márciusi harcok során keletkeztek, többnyire Bem személyes népszerűségének növelését szolgálták.

Haditudósítói munkájának részleteiről, nehézségeiről a Kossuth, illetve Szemere Bertalan részére eljuttatott néhány jelentése tanúskodik. Az Erdélyben beállt viszonylag békésebb időszakot anyaggyűjtésre szentelte, nem követte Bemet annak bánáti hadjárata idején. Átnézte a nagyszebeni főhadparancsnokság és a román komité iratait. Kérte, hogy a Debrecenben található, erdélyi vonatkozású dokumentumokról küldjenek neki másolatokat. Szükségesnek találta egy olyan nyílt rendelet kibocsátását, melyet felmutatva bárhol betekinthet a megbízatásával összefüggésben lévő anyagokba. Korábbi beosztásának megfelelően gyűjtötte a statisztikai adatokat, szemtanúkkal folytatott beszélgetéseket, például Czetz János tábornokkal

rendezett magának felolvasásokat. Július folyamán három tudósítása jelent meg a *Közlönyben*, melyekben az ismét betört orosz csapatokkal való harcokról számolt be. Az utolsó annyira későn érkezett, hogy a közlésére már nem kerülhetett sor.

A forrásgyűjteményben nem szerepel, de talán van még egy hírlapi cikk, amely kapcsolatba hozható Kővári személyével. A kolozsvári *Honvéd* című lap közölt 1849. augusztus 10-én egy nagyon részletes, szemtanútól származó tudósítást a székelyföldi hadosztály utolsó harcairól, majd a maradékának Kolozsvárra történő visszavonulásáról. Kővári részese volt mindezeknek az eseményeknek, és a kapott megbízatásával pont egybevág egy ilyen beszámoló megírása. A tudósítás lényegesen részletesebb, mint Kővári könyvének vonatkozó része és viszonylag kevés köztük a kapcsolódási pont. Ezek Kővári szerzősége ellen szólnak, ugyanakkor megemlítik, miszerint a Moldvából visszatért Bemnek Petőfi vitte meg az oroszok marosvásárhelyi bevonulásának hírért. Mindez azért érdekes, mert tudjuk, hogy Kővári ezekben a napokban Kézdivásárhelyen egy szobában szállt meg Petőfivel, tehát közvetlen információkkal rendelkezett az esettel kapcsolatban. Szerzősége kétséget kizárólag nem bizonyítható, de továbbgondolásra érdemes.

Összességében elmondható, hogy az olvasók egy igényes kivitelű, jól használható és hasznos kötetet köszönhetnek a sajtó alá rendezőnek és a lektornak. A téma továbbvitelének egyik lehetősége Kővári László Kolozsváron őrzött irathagyatékának feldolgozása lenne.

Németh György

Hatos Pál

SZABADKÖMŰVESBŐL REFORMÁTUS PÜSPÖK

Ravasz László élete

Jaffa, Bp. 2016. 327 oldal

Újabb kötettel bővült a Jaffa Kiadó történelmi témájú könyvsorozata: 2016-ban megjelent Hatos Pál Ravasz László életéről szóló könyve, amely az első monografikus feldolgozása ennek az életműnek. A kötet az eszmetörténeten, illetőleg a vallás és a politika viszonyán keresztül mutatja be Ravasz életét, de közeleti tevékenységén kívül a magánemberi oldalát is megismerhetjük. A szerző joggal választotta kiindulópontként Ravasz ellentmondásos megítélését. Az eltérő értékelések közé Hatos azonban nem a vagy-ot, hanem az és-t tette, jelezve, hogy a történelmi megértést ez a megközelítés viszi előbbre, egy életmű komplexitására ez mutat rá.

Az életrajzok sajátosságaiából következően Ravasz László pályáját kronologikus rendben, három szakaszra osztva mutatja be a szerző. Az első a születése (1882) és a püspökké választása (1921) közötti időszak, az erdélyi korszak. Ezt követi az 1945-ig tartó periódus. A Dunamelléki Református Egyházkerület püspökeként eltöltött idő jelentős része erre a bő húsz évre esett. A harmadik szakasz az 1945 és 1975 közötti időszak, amely püspökségének utolsó éveit, az 1956-os forradalom és szabadságharc alatti aktivizálódását, majd az újbóli visszavonulását jelenti. Ravasz életpályája során több jelentős változás következett be: viszonylag alacsony sorból az egyházi elitbe került, a Horthy-korszak meghatározó közeleti személyisége, a kormányzó lelkes támogatója volt, majd a kommunista rendszer elmozdította hivatalából. Az életrajzokból általában nemcsak az egyénről szerezhetnek az olvasók